

SHAXS RIVOJLANISHIDA BIOGENETIK VA SOTSIIOGENETIK  
YONDASHUV

*Islomova Shirin G'iyosiddin qizi*

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti*

*pedagogika ta'lim yo'nalishi 1- bosqich tablabasi*

*Telfon raqam: +998 91 911 73 08*

**Аннотасија:** *Inson shaxsining rivojlanishiga ta'sir etuvchi ikkita asosiy omil-biologiya va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'sirini o'rganadi. Biogenetik nazariya irsiyat, genetik omillar va biologik omillarni shaxsning xususiyatlarini shakllantirishdagi asosiy omil sifatida ko'rib chiqadi.*

**Калит со'злар:** *Psixik rivojlanish, bola psixikasi, biogenetik, irsiyat, sotsiogenetik, shaxsiyat, ijtimoiy, temperament.*

**Аннотация:** *Изучается взаимодействие двух основных факторов, влияющих на развитие личности человека, – биологии и социальной среды. Биогенетическая теория рассматривает наследственность, генетические и биологические факторы как основные факторы формирования свойств личности.*

**Ключевые слова:** *Психическое развитие, детская психология, биогенетика, наследственность, социогенетика, личность, социальность, темперамент.*

**Abstract:** *Studies the interaction of two main factors affecting the development of the human personality - biology and the social environment. Biogenetic theory considers heredity, genetic factors and biological factors as the main factors in the formation of personality traits.*

**Keywords:** *Mental development, child psyche, biogenetic, heredity, sociogenetic, personality, social, temperament.*

**Kirish:** *Inson shaxsining rivojlanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, uni bitta omil yoki nazariya bilan to'liq tushuntirish qiyin. Ushbu*

*jarayonga ikkita asosiy yondashuv – biogenetik va sotsiogenetik nazariyalar – ta'sir qiladi. Har ikkala nazariya ham muhim, ammo ularning o'zaro ta'siri va birgalikdagi ta'siri shaxsning yaxlit tasvirini berishda muhim rol o'ynaydi. Biogenetik yondashuv: Ushbu yondashuv shaxsning genetik va biologik omillar tomonidan belgilanganligi g'oyasiga asoslanadi.*

**Asosiy qism.** Irsiyat, genetik tarkib va fiziologik xususiyatlar kabi omillar insonni temperamenti, moyilliklari, jismoniy va ruhiy salohiyati kabi xususiyatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, ma'lum genetik mutatsiyalar ruhiy kasalliklar xavfini oshiris mumkin, ba'zi odamlar esa tug'ilishdan boshlab sportga yoki san'atga moyillik bilan tug'ilishlari mumkin. Biogenetika, shuningdek, neyrobiologik jarayonlar va miya tuzilishi insonning xulqatvori va kognitiv funksiyalariga ta'sirini ham o'rganadi. Biogenetik yondashuvning kuchli tomonlari orasida irsiyatning inson xususiyatlariga ta'sirini aniqlash imkoniyati va genetika sohasidagi ilmiy tadqiqotlarning rivojlanishi tufayli to'planayotgan ko'plab dalillar mavjud. Ammo, bu yondashuvning kamchiliklari ham bor. U genetikaning muayyan xususiyatlarni belgilash darajasini ortiqcha baholaydi va muhitning ta'sirini e'tiborsiz qoldirishi mumkin. Faqatgina genlarga e'tibor qaratish, muhitning ta'siri – oila, ta'lim, ijtimoiy munosabatlar va boshqa omillar – shaxsning rivojlanishiga qanchalik kuchli ta'sir qilishini inkor qiladi. Sotsiogenetik yondashuv: Bu yondashuv esa shaxsning rivojlanishida ijtimoiy omillarning muhim rolini ta'kidlaydi.

Oila, tengdoshlar guruhi, ta'lim muassasalari, madaniy va ijtimoiy me'yorlar, shuningdek, jamiyatning umumiy tuzilishi – bularning barchasi shaxsning shakllanishiga ta'sir qiladi. Bolalik davridagi tajribalar, tarbiya uslubi, o'rtoqlar bilan bo'lgan munosabatlar, ijtimoiylashuv jarayoni – bularning barchasi shaxsning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, qo'llab-quvvatlovchi va iliq oilaviy muhit bolaga o'ziga ishonchni va ijobiy o'zini o'zi anglashni rivojlantirishga yordam beradi, aksincha, zo'ravonlik yoki e'tiborsizlik bolaga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Sotsiogenetik yondashuvning kuchli tomoni shundaki, u shaxsning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi turli xil ijtimoiy

va madaniy omillarni inobatga oladi va ularning o'zaro ta'sirini hisobga oladi. Ammo, bu yondashuv ham kamchiliklarga ega. U ba'zi biologik omillarni e'tiborsiz qoldirishi mumkin va ijtimoiy omillarni ortiqcha ta'kidlashi mumkin. Bundan tashqari, ijtimoiy omillarni o'lchash va baholash qiyin bo'lishi mumkin.

Biogenetik va sotsiogenetik yondashuvlarning o'zaro ta'siri: Aslida, biogenetik va sotsiogenetik omillar bir-biri bilan chambarchas bog'liq va o'zaro ta'sir qiladi. Genetika insonning salohiyatini belgilaydi, ammo bu salohiyatning qanday rivojlanishi ijtimoiy muhitga bog'liq. Masalan, yuqori intellektual qobiliyatga ega bola qo'llab-quvvatlovchi muhitda o'z qobiliyatini to'liq namoyon qila oladi, ammo e'tiborsiz qoldirilsa, bu salohiyat rivojlanmasligi mumkin. Shuningdek, muayyan biologik moyilliklar muhitning ta'siriga nisbatan sezgirlikni aniqlashi mumkin. Hozirgi zamonaviy psixologiya va genetikaning rivojlanishi tufayli biogenetik va sotsiogenetik omillar o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni o'rganishga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Epigenetika kabi yangi sohalar genetik ifodaning muhit ta'siridan qanday o'zgarishi mumkinligini o'rganadi va bu shaxsning rivojlanishi haqidagi tushunchamizni boyitadi. Temperament va xarakter: Biologik omillar insonning tug'ma temperamentiga ta'sir qiladi. Masalan temperamentning to'rt turi (sanguinik, flegmatik, xolerik, melankholik) biolog asoslarga ega bo'lib, ular bilan bog'liq. Shu bilan birga, xarakter, ijtimoiy o'rganish va tajribalar natijasida shakllanadi. Biogenetik yondashuv temperamentning tug'ma asoslariga urg'u betadi, ammo xarakterning rivojlanishida ijtimoiy omillarni ham inobatga olish kerak. Aqliy qobiliyat: Genetik omillar insonning aqliy qobiliyatiga ta'sir qiladi, ammo bu ta'sir mutlaq emas.

Aqliy qobiliyatning rivojlanishi genetika va muhitning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Psixologik kasalliklar: Ba'zi psixologik kasalliklarga moyillik genetik omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, depressiya, shizofreniya va bipolyar buzuqliklarga genetik moyillik mavjud. Ammo, bu kasalliklarning rivojlanishi genetik moyilliklardan tashqari, stress, travma va boshqa ijtimoiy omillarga ham bog'liq. Oilaviy ta'sir: Oila bolaning rivojlanishida

eng muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Ota-onalar bilan bo‘lgan munosabatlar, tarbiya uslubi, oilaviy munosabatlarining sifati bolaning shaxsiyatiga sezilarli ta'sir qiladi Tengdoshlar guruhi:Tengdoshlar guruhi bolaning ijtimoiylashuvida muhim rol o‘ynaydi. Ular bilan bo‘lgan munosabatlar, o‘zaro ta'sir va ijtimoiy normalar bolaning shaxsining rivojlanishiga ta'sir qiladi.Tengdoshlarni qabul qilish yoki rad etilishi bolaning o‘ziga bo‘lgan munosabatiga va o‘zini o‘zi anglashga ta'sir qiladi.

Ta'lim muassasalari: Ta'lim muassasalari bolaning bilim, ko‘nikma, va qadriyatlarini rivojlanishiga ta'sir qiladi. O‘qituvchilar bilan bo‘lgan munosabatlar, o‘quv dasturi va ta'lim uslublari bolaning shaxsiyatining rivojlanishiga ta'sir qiladi. Madaniyat va jamiyat:Madaniyat va jamiyatning umumiy qadriyatlari, me'yorlari va urf-odatlar bolaning shaxsiyatiga ta'sir qiladi. Har bir madaniyatning o‘ziga xos xususiyatlari bor bo‘lib, ular bolaning dunyoqarashi va xulq-atvoriga ta'sir qiladi.

**Xulosa:** Xulosa qilib aytganda, inson shaxsining rivojlanishini to'liq tushunish uchun biogenetik va sotsiogenetik yondashuvlarni birgalikda ko'rib chiqish kerak. Har ikkala omil ham muhim rol o'ynaydi va ularning o'zaro ta'siri insonning noyob va individual shaxsiyatini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Kelajakdagi tadqiqotlar bu murakkab o'zaro ta'sirni yanada chuqurroq tushunishga qaratilishi kerak.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. D.G.Muhammedova. N. M. Mullaboyeva. I.A. Rasulov. "Umumiy psixologiya" "Mumtoz so‘z" 2018
- 2.M.G. Davlatshin. S. M. To‘ychiyev Umumiy psixologiya T, 2002
3. Umumiy psixologiya M. V. Petrovskiy Moskva 199